International Indexed & Refferred Research Journal, ISSN-2250-2599; Vol. I* ISSUE -1 Oct., 2012

शोध पत्र- समाजशास्त्र

वडार जमातीचे समाजशास्त्रीय अध्ययन

* डॉ. बी. एच. किर्दक

महाराष्ट्रात ज्या अनेक भटक्या जमाती आढळून येतात त्यातील एक प्रमुख जमात म्हणून 'वडार' या जमातीचा उल्लेख केल्या जातो. मातीकाम,दगडकाम,रस्ते बांधणे, धरणे बाधणे, खाणीतील दगड काढण्याचे काम करणे इ. श्रमाची कामे करणारी जमात म्हणून संपूर्ण भारतभर या जमातीस ओळखले जाते. भारतात या जमातीस वेगवेगळ्या नावाने ओळखले जाते जसे, 'ओड', 'ओड्डे', 'उड्डे', 'वड्डु', 'वडार', 'वडर' आणि 'उर' या नावानी ओळखले जाते.[1] या जमातीच्या 'ओड' या नावावरून ही जमात ओरिसा प्रांतातून आली असे मानले जाते. परंतु हे तर्कसंगत वाटत नाही, कारण, 'वडू' किंवा 'ओडू' हा शब्द कानडी भाषेतून आलेला आहे व त्याचा अर्थ बांधकामासाठी आवश्यक असलेले दगड घडविणारे असा होतो.

वडार जमातीच्या उत्पत्ती बद्दल आर.इ. एन्थोविन यांनी 'दि ट्राईब एन्ड कास्ट ऑफ बाम्बे' या ग्रंथात वडार हे स्वतःला सागरपुत्र भागीरथाचे वंशज समजतात.[2] महाराष्ट्रात वडार जमातीत निरनिराळ्या पोट जमाती आढळतात. कामाच्या स्वरूपावरून ही नावे वडारांना पडली आहे. असे दिसून येते जसे, मातीवडार, गाडीवडार, जातीवडार, पाथरवट किंवा कल दगड वडार या नावने ओळखले जाते. मातीवडार हे माती खोदण्याचे काम करतात, खोदलेली माती एका ठिकाणाहून दुस—या ठिकाणी गाडीने नेवून टाकण्याच्या कामामुळे हे गाडीवडार झाले. दगडकामाशी संबंधीत असलेल्यांना कल्लवडार, फतरेवडार, जातीवडार इ. नावे मिळाली आहेत. वडार मोठमोठे दगड घडविण्याचे काम करतात. दगड घडवून त्यापासून जाते, उखळ, पाटे, वरवंटे, इ. वस्तू तयार करण्याचे काम कल्लवडार करतात. ''कल्ल' हा शब्द कानडी भाषेतील आहे. त्याचा अर्थ दगड असा होतो.[3] म्हणजेच दगडाचे काम करणारे ते वडार होय. ही जमात प्राचीन काळापासून भटकत असलेली दिसते असे मानण्यास अनेक आधार सापडतात. भारतभर प्राचीन काळापासून बांधण्यात आलेले किल्ले, वाडे, मोठमोठ्या दगडाचे घडीव काम केलेले मंदिरे, विहिरी, तलाव बांधणे, रस्ते तयार करणे ही सर्व कामे प्राचीन काळापासून वडार जमात करत आहे.

वडार जमातीची आज बोलली जाणारी भाषा ही वडारी भाषा म्हणून ओळखली जाते. ही भाषा तेलगू भाषेची बोली आहे. त्यामुळे महाराष्ट्र व कर्नाटकमध्ये आलेले वडार हे तेलगणातून आले असावे असे वाटते.

oMkjkph dyuke

वडाराचे मराठा किंवा कानडी, गुजराथी, सिंध, परदेशी वडार हे चार विभागवार प्रकार पडलेले दिसून येतात. मराठा किंवा कानडी वडार हे महाराष्ट्रात म्हणजेच पूर्वीच्या मुंबई प्रांतात दिसून येतात. त्यात पुढील चार कुलशाखा आहेत. 1. भोज किंवा उरूवडार, 2. माती किंवा मन्नुवडार, 3. दगड, पाथरवट किंवा कल्लुवडार, 4. गाडा, जात, जाती किंवा गंडीवडार, भोज किंवा उरूवडार हे नाव भोजराजापासून घेतले आहे. भोजवडार हे स्वतःला उच्च कुळातील समजतात. ते वडाराच्या इतर शाखाबरोबर रोटीबेटी व्यवहार करीत नाही. इतर तीन वडारात रोटीव्यवहार होतो पण बेटीव्यवहार होत नाही. वडार जातीत अलकुंटे, चौगुले, चव्हाण, दंडवले, डुकरे, धोत्रे, गायकवाड, गुंजळ, जाधव, कुसमांड, महारनवरे, मांडगे,माडंकर, माने, माहिते, पवार, पिटेकर, शेलार, शेलवाडे, शिंदे, थोरात इ. कुलनामे असलेली दिसून येतात. एकाच अडनावातील लोक एकमेकांशी लग्न करत नाहीत.

oMkjkp /kkfed thou

महाराष्ट्र व कर्नाटकातील वडारांचे धार्मिक जीवन सारखेच आहे, ते मराठा व लिंगायत लोकांचे देव पूजतात. नरसोळा, महादेव, मारोती, जनाई, सटाबाई, मुरगव्वा, नागम्मा, यल्लमा, खंडोबा, कान्होबा, महालक्ष्मी, म्हसोबा या त्याच्यातील देवदेवता आहेत. वडारस्त्रिया देवतेची पूजा करतात. मराठ्यांचे सर्व सण वडारात साजरे केले जातात. दसरा हा वडाराचा मुख्य सण आहे. या दिवशी ते देवाला बकरे, कोंबडे बळी देतात. व डुक्कर मारून डुकराच्या मटनाचे जेवण करतात. वडारात पितराची पूजा महत्त्वाची मानतात. या पूजेला ते डुक्कर कापतात. आपल्या कुटुंबातील लोकांना भूताखेताचा त्रास होवू नये म्हणून तसेच ते आजारी पडू नये म्हणून देवीची जत्रा करतात.

oMkjkp yXu

एकाच अडनावात वडार जमातीत लग्न केले जात नाही. या जमातीत आतेबहिण किंवा मामेबहिणीशी लग्न केले जाते. आपल्या जमातीमधील एखाद्या मुलीशी एखाद्या पुरूषाने विवाहपूर्व संबंध ठेवले तर त्याला त्या मुलीशी लग्न करणे भाग पाडले जाते. आपल्या जातीतील मुलीचे कमी दर्जा असलेल्या जातीच्या मुलाशी शारीरिक संबंध ठेवले व त्यातून तिला मुल झाले तर त्या मुलीला जातीबहिष्कृत केले जाते. उच्च जातीच्या मुलाशी संबंध ठेवले असेल तर तिला जातीतच ठेवले जाते, परंतु त्यांचे लग्न विधवा विवाहाच्या पध्दतीने लावले जाते. त्यांच्यात बहुपत्नीत्वाची चाल अस्तित्वात आहे. वडार स्त्रिया कष्टाळू असतात. सुखवास्तूवडार दोन ते आठ बायका ठेवू शकतात.

मुलाच्या बापाकडून मुलीला मागणी घातली जाते. या जमातीत मुलीच्या बापाला 'द्याज' म्हणून द्यावी लागते. ही रक्कम मान्य झाल्यानंतरच लग्न ठरते. व सोईचा दिवस लग्नासाठी ठरविला जातो. पूर्वी वडार जातीतील लग्न ही सूर्यास्तानंतर लावण्याची पध्दती या जमातीत प्रचलीत होती. मात्र आज याच्यात

ही सायंकाळच्या लग्नाची पध्दती बदलत आहे. 'काही ठिकणी वडारात वाजंत्री, हळद लावणे, मंगळसूत्र व बाशिंग बांधणे इ. गोष्टी करीत नाहीत'[4] असे आर.ई. एन्थोवेन यांनी म्हटले आहे.

लग्नाकरीता मुलीच्या दारात घोंगड्याचा मांडव घातल्या जातो. लग्नाच्या आदल्या दिवशी मुलीचा बाप काही जमातबांधवासोबत मुलाच्या घरी जातो व मुलगा व मुलाकडील वराड घेवून आपल्या घरी येतो. लग्नाकरीता केलल्या मांडवात हे वराड उतरते. घरातील देवाच्या पाया पडून नव–यामुलाच्या कपाळाला चंदनाचा गंध व हळदीचा भंडारा लावल्या जातो. मुलीच्या कपाळावाही गंध व भंडारा लावल्या जातो. दोघांना मिळून घरातील सवाशणीकडून आंघोळ घातल्या जाते. नव–यामुलाला कपडे करून लग्नाच्या मांडवात बसविण्यात येते व मुलगी घरात निघून जाते. थोड्या वेळाने नवरामुलगा घरात जातो व नवरीला घेवून मांडवात येतो. हे जोडपे पूर्वेकडे तोंड करून उभे राहते व यावेळी जमातीतील सवाष्णी लग्नाची गाणी म्हणतात. व जमलेले सर्वजण नवरा नवरीवर तांदुळ टाकतात. नंतर दोघांना एकत्र घोंगड्यावर बसवितात व त्यानंतर दोघे घरातील देवदेवता व वडीलधा–यांच्या पाया पडतात. नंतर जेवणाची पंगत बसविली जाते. लग्नाच्या दुस–या किंवा तिस–या दिवशी 'फाळ' समारंभ होतो. यावेळी नवरानवरी एकमेकांना हातावर पाचवेळा दुध ओततात व दडविलेली सुपारी खेळण्याचा कार्यक्रम केल्या जतो. यावेळी जमातीतील लोकांना जेवन व दारू दिली जाते.

दुस–या पध्दतीनुसार नवरा नवरीच्या दारात लग्नाचे मांडव घातल्या जाते. उबंराच्या झाडाची फांदी आणून मांडवाच्या खांबाला बांधली जाते. नवरा व नवरीची बहिण त्या फांदीची पुजा करतात. नवरा नवरीला आपआपल्या घरी लग्नाचे कंकण बांधले जाते. आधी नव–यामुलाला हळद लावण्याचा कार्यक्रम होतो व तिच शिल्लक राहिलेली हळद वाजत गाजत मुलीला लावण्यासाठी नव–याकडून पाठविली जाते. नंतर मुलीच्या गावातील मारूतीला नवरा मुलला घेवून जातात. मारूतीच्या देवळात मुलीकडून नव–यामुलाला नवीन कपडे दिले जातात व नंतर मुलाला नवरीच्या मांडवात आणतात. नव–यामुलाला भूताखेताची लागण होवू नये म्हणून भाकरीचा तुकडा ओवाळून टाकतात. काही ठिकाणी उंबर, शमी, आंबा यांचे डहाळे आणून मांडवाच्या मेडीस बांधतात त्याची पूजा करतात व नंतर नवरा नवरीचे लग्न लावल्या जाते. विधवा विवाहाला या जमातीत परवानगी दिली जाते व मुलीची वागणूक चांगली नसेल तर घटस्फोट देतो येतो. विधवेचे लग्न नवरा नवरीच्या वस्त्राला गाठी मारून किंवा विधवेची ओटी भरून लावण्यात येते. विधवेचे लग्न आल्यापासून तीन दिवस नवरा बायकोने एकमेकांचे तोंड पाहायचे नसते. अशा लग्नाबाबतच्या परंपरा या जातीत दिसून येतात.

*** समाजशास्त्र विभाग प्रमुख, श्री सं. ग. म. महा. बोरगाव मंजू, अकोला**

संदर्भ ग्रंथ

1- D.D. Kosambi, Indian History, Papular Prakashan,
2. R.E. Enthoven, The Tribes & Caste of Bombay, Cosmos Publication, Delhi
3. माने लक्ष्मण, विमुक्तमजात, यशवंतराव चव्हाण प्रतिष्ठान, मुंबई
4. Ressel & Hiralal, Caste & Tribes of the Provinces of India, Vol. II